

בול בלי שיניים: בולי דואר כאשנב תרבותי – התת-ייצוג של השפה ושל היצירה העברית והישראלית על בולי המדינה

יחיאל לימור ואילן תמיר

מבוא

אחת הפעולות הראשונות של מדינה חדשה מיד עם הקמתה היא הנפקת שטרות כסף, מטבעות ובולים. אלא שבולים, כמו כסף, אינם רק מעין מסמך "הצהרת העצמאות" של מדינה חדשה, ואף לא רק קבלה תמימה בעבור משלוח מכתבים וחבילות בדואר. הם הדיוקן של המדינה, ערכיה ותרבותה, כפי שהמדינה רוצה להציגם לפני כל מי שמדביק בול על מעטפה, שמקבל את המכתב ושרואה את דבר הדואר שעליו מתנוסס הבול. בקצרה, הבולים מכילים מסרים רבים, גלויים וסמויים, על התרבות, המדינה, אופייה ומהותה. במאמר זה אנו מבקשים לבחון את הייצוג של מסרי השפה ושל היצירה העברית והישראלית על בולי ישראל מהקמת המדינה ועד ימינו.

בולים כמדיום של תקשורת המונים

הספרות המחקרית בתחום תקשורת ההמונים התרחבה והסתעפה בעשרות השנים האחרונות. המחקרים המגוונים מתמקדים בהיבטים המבניים התפקודיים של אמצעי תקשורת ההמונים, במסרים המועברים בתקשורת ובהשפעות של אמצעי התקשורת על הציבור הרחב או על חלקים בו. רבים מהמחקרים התמקדו בעיתונות המודפסת בעיקר בגלל הנגישות הנוחה לקורפוס המחקרי (העיתונים עצמם), אחרים התמקדו בטלוויזיה, שנעשתה – עד לעידן המקוון שהחל בשלהי המאה העשרים – למדיום המרכזי לא רק בסלון הביתי, אלא גם בחייהם של מאות מיליוני בני אדם ברחבי העולם. הרדיו, לעומתם, לא זכה לעדנה מחקרית, והיו מי שהגדירו אותו "מדיום נשכח" (Pease & Dennis, 1985). זאת אף על פי שהרדיו ידע להתאים עצמו לתמורות המבניות והטכנולוגיות במפת התקשורת, ועדיין, גם כמאה שנים לאחר ששידוריו החלו מעל גלי האתר, הוא מדיום משגשג וזוכה לשיעורי האזנה גבוהים.

הרדיו איננו המדיום היחיד של תקשורת המונים שהמחקר האקדמי נוטה להתעלם ממנו. מחקר עדכני הצביע על כך שבולי הדואר הם, למעשה, "מדיום נזנח" (Limor & Tamir, 2019), אף על פי שהם

עונים על שני הקריטריונים המגדירים אמצעי תקשורת המונים, לאמור: תפוצה נרחבת וערוץ להעברת מסרים ממוען לנמענים.

אשר לקריטריון הראשון, אף שהשימוש בבולים פוחת בהדרגה, הנתונים על תפוצתם מרשימים. בשנת 2009 הודפסו בארצות הברית לכדה 37 מיליארד בולים (Ballentine, 2016), ובשנת 2018 הודפסו כ-16.5 מיליארד בולים.¹ לפי הערכות שונות כל בול חדש בארצות הברית מונפק כיום לפחות ב-25 מיליון עותקים ובולים מסוימים זכו לתפוצה גבוהה בהרבה. דוגמה לכך הוא בול שהוצא בשנת 1993 לזכרו של אלוויס פרסלי, שנמכר ביותר מ-500 מיליון עותקים. לפי נתוני איגוד הדואר הבין-לאומי כ-17 מיליון בני אדם ברחבי העולם רוכשים בולים חדשים עם הנפקתם.²

אשר לקריטריון השני, הבולים אינם קבלה תמימה המאשרת מתן תשלום עבור שירותי דואר. הם נושאים עליהם מסרים חזותיים, מילוליים או שניהם גם יחד, שהם הצהרה סוציו-פוליטית וכלי ליצירת זיכרון קולקטיבי ציבורי (Sebba, 2013). הם מכילים מסרים רבים, גלויים וסמויים, על התרבות, על המדינה, על אופייה ועל מהותה (Stamp, 1966; Altman, 1991; Scott, 1995; Child, 2008), שנועדו לשקף ולבטא את הדימוי העצמי שהמדינה מבקשת להקרין הן כלפי חוץ (העולם) הן כלפי פנים (תושבי המדינה). בפועל משמשים הבולים את האליטות השולטות כשליחים תקשורתיים, או כ"שגרירים של נייר" (Altman, 1991), המתווים לאזרחים מן השורה את "התרבות ההגמונית כנתינים של השיח המרכיב אותה" (Sharp, 2000, p. XVI). מבחינה זו עשויים הבולים, שהם אמצעי תקשורת זעיר המופץ בעותקים רבים, לשמש פריזמה מחקרית בעלת חשיבות, שכן ההחלטה אילו נושאים או מי וכיצד יונצחו על גבי הבולים, שהם מסמך רשמי של המדינה, פירושה למעשה גם ייצוג, הנצחה והבניית הזיכרון התרבותי (Scott, 1995), ולמעשה אמצעי ממלכתי להנצחת הזיכרון ההיסטורי המחקרים המעטים יחסית שבחנו את הבול כמדיום תקשורתי ולא כאמצעי תשלום בעבור משלוח דברי דואר או כפריט לאספנים, פורסמו בעיקר בידי היסטוריונים (למשל: איילון, 1994; סיון, 1997;

על גבי בולים. שתי הוועדות הראשונות, שהוקמו ב-1972 וב-1983, כונו בעגה הביורוקרטית "ועדות הפרופסורים", בגלל משקלם הכולט של אנשי האקדמיה הבכירים. הוועדה השלישית הוקמה ב-1999. רוב המומלצים לא זכו, בסופו של דבר, שיונצחו על גבי בולים, ככל הנראה בגלל המספר הקטן של בולים שמונפקים מדי שנה ומוקדשים לאישים.

לפי תקנות הדואר (סעיף 10), "בול יישא את שם המדינה בעברית, באנגלית ובערבית". הנצחת שם המדינה על הבול היא נוהל קבוע בכל המדינות, למעט בריטניה, שעל בוליה אין מתנוסס שם המדינה אלא דיוקנה של המלכה.

בשירות הכולאי אין רישום פרוטוקולי מסודר של הישיבות שבהן נדונות הצעות להנפקת בולים חדשים. כתוצאה מכך קשה לבחון בשיטתיות מי היו יוזמי ההצעה לכול מסוים, מה היו ההצעות החלופיות, מי תמך בהצעה וכדומה.

לבולי ישראל יש כמה מאפיינים ברורים, מקצתם ייחודיים:

(א) מספר ההנפקות ומספר הבולים שרואים אור מדי שנה איננו גדול, בגלל הרצון לשמור על ערך גבוה של הבולים בקרב אספנים וסוחרים. כך נוהגת לדוגמה גם שווייץ, המקפידה להנפיק מדי שנה מספר קטן של בולים ובכך שומרת על ערכם הגבוה. לעומת זאת יש מדינות שמנפיקות מאות בולים מדי שנה. בלשו בהן מדינות מזרח אירופה לפני קריסת הגוש הסובייטי או מדינות מסוימות ב"עולם השלישי", דבר שגרם לשחיקת ערכם, בקרב סוחרים ואספנים, של הבולים ממדינות אלה.

(ב) לכל אחד מבולי ישראל צמוד שובל. יש שהשובל הוא מעין המשך ישיר של הבול עצמו ויש שהוא ספח "עצמאי". במקרים רבים נרפסים על השובל דברי הסבר על הבול. אמנם יש שמדינות מנפיקות בולים שצמודים אליהם שובלים, אך ישראל היא המדינה היחידה שלכל בוליה צמודים שובלים.

(ג) שם המדינה מופיע בשלוש שפות – עברית, ערבית ואנגלית – שהן השפות הנהוגות במדינה. שם המדינה בערבית ממשיך להופיע גם לאחר חקיקת "חוק הלאום" (2018), שבו נקבע (סעיף 2ב), כי הערבית אינה שפה רשמית, אך יהיה לה "מעמד מיוחד במדינה".

(ד) אין מנפיקים בולים לכבודם של בני אדם בעודם חיים. בולים המוקדשים לאישים מונפקים רק לאחר מותם. זאת בשונה ממדינות רבות שבהן מונפקים בולים לנושאים עליהם את דיוקנו של ראש המדינה (למשל בריטניה, בלגיה או ספרד) או של גיבורי תרבות (למשל ספורטאים מצטיינים באוסטרליה או בבריטניה).

ככלל נוהגת בשירת הכולאי מדיניות קבועה שלפיה מספר הבולים המוקדשים לאישים הוא קטן מאוד, כשלושה-ארבעה בשנה בלבד. כך עולה גם ממכתב ששיגר מנהל השירות הכולאי, יינן ביילין, לחברי "הוועדה להנפקת בולי אישים"³.

באמצע המאה התשע-עשרה החלו מדינות שונות להנפיק בולים לא רק לצורך תשלום עבור שירותי דואר אלא גם לצורכי התרמה, צדקה וגיוס כספים (ברגל, 1999). במאה זו וכן בשלושת העשורים הראשונים של המאה העשרים אף נוצלו הבולים כפלטפורמה פרסומית לחברות מסחריות (Limor, Raviv and Tamir, 2019).

Adedze, 2012; Gelber, 1992; Hazard, 1960; Hoisington, 1972; Jones, 2001; Reid, 1984, 1993, 2007), או על ידי חוקרי גאוגרפיה (Raento & Brunn, 2008; Brunn, 2011).

מחקרים ספורים בלבד עסקו עד כה בכולי ישראל (ברגל, 1999; לימור ותמיר, 2017; Lachover & Gavriely-Nuri, 2013; Limor & Meckelberg, 2017). המאמר מוקדש לאחד הנושאים השכיחים על בולים בעולם כולו: תרבות מקומית על היבטיה השונים.

תהליך ההנפקה של הבולים

הבול, שהוכנס לראשונה לשימוש בבריטניה במאי 1840 כערך נקוב לתשלום בעבור משלוח דברי דואר, נהפך בהדרגה לאמצעי תשלום מקובל בכל רחבי העולם. לכאורה אפשר לטעון כי לאור חידושי הטכנולוגיה והשימוש באינטרנט וברשתות תקשורת חברתיות עבר זמנם של המכתבים והבולים, שאיסופם אף זכה בזמנו לכינוי "מלך התחביבים והתחביב של מלכים" (Phillips, 1936) – ולא היא. עידן האינטרנט החיה במידה רבה את אספנות הבולים, שכן הוא מאפשר יצירת קהילות וירטואליות של בעלי תחביבים בתחומים ובנושאים שונים. במקביל סייע האינטרנט להתפתחות שוק מסחרי ענף ותוסס של בולים, שנתפסים גם כהשקעה כלכלית כדאית. כך, כדוגמה, העלתה בדיקה אקראית שנערכה בחודש מארס 2019 באתר eBay כי הוצעו בו, ביום מסוים, לא פחות מ-13 מיליון הצעות למכירת בולים לאספנים.

הבולים הישראלים הראשונים – סדרת "מטבע דואר עברי", בת תשעה בולים – הונפקה מייד לאחר הכרזת העצמאות, ב-16 במאי 1948. בחודש ספטמבר של אותה שנה הופקה סדרת "מועדים לשמחה", שסימנה את תחילתה של מסורת להנפקת בולים לציון ראש השנה מדי שנה. זאת בדומה למדינות רבות בעולם שנוהגות להנפיק בולים לציון חג המולד וראש השנה האזרחי. הבולים בישראל מונפקים כחמש פעמים בשנה, כסדרות או כבולים בודדים. כל אחד מהבולים או הסדרות מוקדש לנושא, לאירוע או להנצחת זכרו של אדם. הנפקת כל בול טעונה אישור הממשלה באמצעות הוועדה לטקסים וסמלים. תקנות הדואר (דרכי השירות הכולאי), התשמ"ז-1987, קובעות את הדרך שבה מנוהל תהליך הנפקת הבולים. בשלב הראשון ממליצה ועדת תכנון לענייני בולים, שפועלת במסגרת השירות הכולאי, על הנושאים שראוי להקדיש להם בולים. בשלב השני מביא מנהל השירות הכולאי את המלצות הוועדה לפני שר התקשורת כדי שזה ישקול ויבחן אותם. בשלב השלישי מעביר השר את המלצותיו לאישור הממשלה. השלב הרביעי הוא שלב עיצוב הבול, אם בידי מעצב יחיד או במסגרת תחרות עיצוב פתוחה. בשלב החמישי מובאות הצעות העיצוב של הבול לפני השר, וזה "רשאי לאשר [...] להורות על שינויים בו או על עיצוב מחדש". בשלב השישי והאחרון ממנה השר ועדת שיפוט והיא שבוחרת מבין ההצעות השונות – אם לעיצוב הבול הוגשו הצעות מספר – את "התרשים המבטא לדעתה את נושא הבול בצורה הטובה ביותר מבחינה מהותית וגראפית" (פרק ג, סעיפים 4-9).

במשך השנים הוקמו שלוש ועדות ציבוריות, שעליהן הוטל לנסות ולגבש רשימות של אישים מתחומים שונים הראויים להנצחה

תמונה מס' 2: בול רש"י

תמונה מס' 1: בול הלשון העברית*

ספרות ושירה (כולל ספרות ילדים)

26 בולים הוקדשו לספרות ולשירה וליוצרים. מאז הוחל בהענקת פרסי ישראל, בשנת 1953, קיבלו 43 אישים את הפרס בספרות ובשירה – 43 כלות וחתנים. רק 11 מהם הונצחו בבולים: נתן אלתרמן, יהודה בורלא, יוכבד בת-מרים, לאה גולדברג, אמיר גלבע, חיים הזז, אמיל חביבי, ש"י עגנון, יהודה עמיחי, אברהם שלונסקי ורחל.

32 חתני וכלות אחרים של "פרס ישראל" בספרות ושירה, ואשר הלכו לעולמם, לא זכו להנצחה אישית על בולים: ימימה אבידר-טשרנוביץ, יצחק אוורבוך-אורפז, אהרן אמיר, י"ד ברקוביץ, נחום גוטמן, אורי צבי גרינברג, שלמה דיקמן, שמעון הלקין, אביגדור המאירי, יהודית הנדל, מרים ילן-שטקליס, אבות ישורון, יעקב כהן, יצחק למדן, אברהם סוצקבר, אריה סיון, ס. יזהר, אנדה עמיר-פינקרפלד, יעקב פיכמן, אידה פינק, עזרא פליישר, שלמה צמח, אבא קובנר, לוי קיפניס, דליה רביקוביץ, גרשון שופמן, אליעזר שטיינמן, ש. שלום, אליעזר שמאלי, משה שמיר, דוד שמעוני וזלמן שניאור.

14 סופרים ומשוררים אחרים, שאינם נמנים עם הזוכים בפרס ישראל, הונצחו בבולי המדינה, מרביתם במסגרת סדרה הנושאת את הכותרת "סופרים עבריים בדורות האחרונים". ואלה היוצרים: דבורה בארון, חיים נחמן ביאליק, מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, יוסף חיים ברנר, י"ל גורדון, זלדה, שאול טשרניחובסקי, אברהם מאפו, י"ל פרץ, אפרים קישון, אסתר ראב, יעקב שבתאי, מנדלי מוכר ספרים וכן שלום עליכם. בול נוסף הונפק לציון יובל לאגודת הסופרים העבריים (שהוקמה בשנת 1924).

ב-1984 הגישה ועדה מיוחדת שעסקה בגיבוש רשימת של אישים בתחומים שונים הראויים להנצחה על גבי בולי המדינה ("הוועדה לתכנון בולי אישים"), את המלצותיה. ששת הסופרים הראשונים שנמצאו ראויים להנצחה על גבי בולים היו: אחד העם, מנדלי מוכר

מתודולוגיה

במחקר הנוכחי אנו מבקשים לבחון את ייצוגי השפה והיצירה על בולי ישראל, כאשר ההגדרה כוללת את הנושאים והתחומים הבאים: הלשון העברית, ספרות ושירה עברית, אמנות ישראלית, עיתונים ועיתונאים בארץ ישראל ובישראל, תיאטרון וקולנוע בארץ ישראל ובישראל, מוזיקה וכן פזמונאות ומוזיקה קלה ישראלים. ההגדרה אינה כוללת בולים המוקדשים לחגים דתיים (כמו ראש השנה, סוכות או פסח), לחגים ולאירועים לאומיים (כמו יום העצמאות או יום הזיכרון), למוסדות דת או לרבנים.

שיטת המחקר: בדיקה וניתוח תוכן של כל בולי ישראל שהונפקו מאז הקמת המדינה ועד סוף 2017, בסך הכול 2,472 בולים. הבדיקה נעשתה בהסתמך על קטלוג בולי ישראל (2016), שראה אור בהוצאת התאחדות בולאי ישראל, וכן בהתבסס על אתר האינטרנט של ההתאחדות,⁴ ובו פירוט הבולים שהונפקו בשנת 2017.

ממצאים ודיון

מכלל 2,472 הבולים, שהונפקו בשנים 1948-2016, הוקדשו רק כ-6.6 אחוזים לנושאים העומדים במוקד המחקר, קרי לשון ושפה עברית, יצירה עברית (ספרות, שירה, תיאטרון, אמנות וקולנוע) וכן עיתונות עברית בארץ ישראל ובישראל (ראו לוח 1).

לוח 1: מספר הבולים בחלוקה לפי נושאים

הנושא	מספר הבולים
לשון ושפה עברית	36
ספרות ושירה	26
ספרי ילדים	14
ציור, פיסול ואמנות	23
עיתונאות ועיתונים	6
קולנוע	7
תיאטרון ואמנות הבמה	7
מוסיקה	37
קומיקס וקריקטורות	8
סך הכול	164

לשון ושפה עברית

על השפה והלשון העברית יצאו 36 בולים. 27 מהם מוקדשים לאותיות האלף-בית (כולל אותיות סופיות), וחמישה נוספים לשפת הסימנים בעברית, בול אחד מוקדש לשפה העברית וכול נוסף לציון מאה שנה להקמת ועד הלשון העברית. בול אחד בלבד הוא פרסונלי ומוקדש למחיה השפה העברית, אליעזר בן-יהודה.

בול נוסף מנציח את זכרו של פרשן המקרא רבנו שלמה יצחקי (רש"י), ואפשר לשייכו לקטגוריה זו משום שבהיעדר רישום או ציור של דיוקנו, נעשתה ההנצחה באמצעות כתיבת שמו בכתב רש"י, שקרוי כך משום ששימש בהדפסת פירושו רש"י לתורה.

תמונה מס' 6: בול הלבנון – 100 שנה לעיתונות בארץ ישראל

תמונה מס' 5: עבודת קרמיקה של "בצלאל"

ור' בנימין. הבחירה בארבעה אלה משקפת ניסיון, בכרכת הממשלה, להבטיח ייצוג לנציגים של הקשת הפוליטית מימין עד לשמאל, כולל המגזר הדתי-לאומי. על רקע זה בולטת העובדה שאף אחד ממקבלי פרס ישראל בעיתונות, שכבר הלכו לעולמם – ישעיהו אברך, יעקב (זאב) פרקש, דב יודקובסקי, מוטי קירשנבאום ושלוש רוזנפלד – הונצח על בול. להנצחה דומה לא זכו גם אישים שהיו ממעצבי דיוקנה של העיתונות בארץ ישראל ובמדינת ישראל, כמו עזריאל קרליבך, גרשום שוקן, חנה זמר או גרשון אגרון. בקטגוריית העיתונות העברית אפשר לכלול שני בולים נוספים. האחד ראה אור לכבוד ציון מאה שנים להופעת הלבנון, שהיה העיתון הראשון שהופיע בארץ ישראל (ב-1863), והשני – בול לציון מאה שנות עיתונות לילדים בעברית, שעליו מתנוסס איור של העיתון עולם קטן.

קולנוע

שבעה בולים בלבד הוקדשו עד כה לקולנוע הארץ-ישראלי והישראלי, ארבעה מהם לבתי קולנוע מיתולוגיים שהיו ואינם ועוד ("ערך" ו"מוגריב" בתל-אביב, "ארמון" בחיפה ו"ציון" בירושלים), ושלושה אחרים לציון 75 שנים לסרט העברי בארץ ישראל. אף ששני יוצרים – מנחם גולן ודוד פרלוב – זכו בפרסי ישראל בתחום הקולנוע, הם לא זכו להנצחה בבולי דואר.

ספרים, יוסף חיים ברנר, שאול טשרניחובסקי, יהודה בורלא והלל צייטלין. בשלבים הבאים, כך המליצה הוועדה, יונפקו גם בולים לזכרם של לאה גולדברג, חיים הזז, מרדכי טביב, יעקב פיכמן, דוד פרישמן, רחל, אברהם שלונסקי וזלמן שניאור.⁵ ארבעה מכלל 15 המומלצים – טביב, פיכמן, פרישמן וצייטלין – לא זכו שזכרם יונח על גבי הבולים.

14 בולים, בשתי הנפקות נפרדות, הוקדשו לספרי ילדים ונוער שנהפכו במשך השנים לנכסי צאן ברזל. אחת ההנפקות הוקדשה לספרים שנכתבו בידי חתני פרס ישראל (מרים ילן-שטקליס, אנדה עמיר-פינקרפלד ולוין קיפניס) שלא זכו להנצחה אישית על גבי בולים. בהנפקה אחרת הוקדשו הבולים לספרי ילדים שהם מן "הקלאסיקה של ספרות הילדים הישראלית לפעוטות" (ברוך, 2012), ואלה המחברים/ות: אורה איל, תרצה אתר, פניה ברגשטיין, דוד גרוסמן, לאה גולדברג, פאול קור, מרים רות, תמרה ריקמן וחיה שנהב.

תמונה מס' 4: המשוררת זלדה

תמונה מס' 3: ספר הילדים של מרים ילן-שטקליס

ציור, פיסול ואמנות

23 בולים בלבד בכל תולדות המדינה הוקדשו לציור ולאמנות. 18 אמנים זכו בפרסי ישראל, אך רק שמונה מהם זכו שיצירותיהם יתנוססו על גבי בולים. 15 אמנים אחרים, שלא זכו בפרס ישראל, זכו שיצירותיהם יונצחו בבולים. מיעוט הבולים המוקדשים לציור, לפיסול ולאמנות נובע מאחת משתי הסיבות, או משניהן גם יחד: האחת, רגישות הצגתן של יצירות שעלולות להיתפש כפוגעות בדיכור התנ"כי האוסר על עשיית פסל ומסיכה במסמך רשמי של המדינה, והשנייה – העניין האישי שמגלים ראשי השירות הכולאי בנושא מסוים. ואמנם, רוב הבולים ראו אור בתקופת כהונתו של יגון ביילין, שאף כתב עבודה אקדמית בנושא זה (ביילין, 1997). אל הציורים והפסלים שהונצחו על בולים אפשר להוסיף ארבעה בולים שהונפקו לציון עבודות הקרמיקה של "בצלאל".

עיתונאות ועיתונאים

ארבעה עיתונאים בלבד, ליתר דיוק פובליציסטים, זכו להנצחה על בולי ישראל: אב"א אחימאיר, ישראל (שייב) אלדר, משה ביילינסון

תמונה מס' 8: שבועים שנות המדינה – בקומיקס ובקריקטורה

הקלה (זוהר ארגוב, ששה ארגוב, מאיר אריאל, יוסי בנאי, שושנה דמארי, משה וילנסקי, עפרה חזה, עוזי חיטמן, אריק לביא, אהוד מנור, יאיר רוזנבלום ונעמי שמר). בול נפרד הוקדש לזמרת ברכה צפירה. ראויה לציון העובדה כי אף על פי שישאל זכתה עד כה ארבע פעמים בתחרות הזמר האירוויזיון, לא קיבלו התחרות והזוכים ייצוג בולאי במדינת ישראל. זאת בשעה שמדינות רבות המשתתפות בתחרות הנפיקו בולים לכבוד האירוע, ובעיקר לכבוד הזמרים שייצגו אותן. בין המדינות הללו: שוודיה, הולנד, נורבגיה, פינלנד, סן מרינו, איטליה, אוסטרליה, אוקראינה ועוד.

קומיקס וקריקטורות

בעוד קומיקס וקריקטורות זוכים לבולטות על מפת הנפקות הבולים ביפן, כביטוי למקומו של הקומיקס בתרבות היפנית, ובולים לא מעטים הוקדשו לתחום זה גם בבלגיה ובצרפת, רק שמונה בולים בישראל הוקדשו לתחום זה.

סיכום

אף על פי שבולי הדואר הם מדיום תקשורתי מובהק ככלי נפוץ, זול ועממי להפצת מסרים, ובזכות עיצובם, הם מושכים תשומת לב מחקרית מעטה, במיוחד בקרב חוקרי תקשורת. הבולים אינם מעוררים בדרך כלל מחשבה שנייה, נטען, והיחס אליהם הוא כאל קישוט צבעוני בלבד (Deans & Dobson, 2005). בולים, כמו שטרות כסף, הם מונופול של המדינה, מוכרים כסמלים המאפיינים את ריבונותה ומשמשים, כהגדרת סיוון (1997), אמצעי יעיל לתעמולה אקונוגרפית בשירותה. אפשר אף לראות בהם "תעמולה מיניאטורית" (Rowley, 2002). בולים מעצבים ומייצגים, טען מנחם ברינקר, "סימבוליזם תרבותי שהנער בן התשע או העשר הרכון על אוסף הבולים שלו אינו יכול שלא להטמיע בתוכו" (ברינקר, 1990, עמ' 10).

ניתוח תוכני של בולי ישראל מלמד על תמונת מראה מורכבת של החברה וערכיה. כך, כדוגמה, אפשר לזהות ייצוג חסר של נשים על

תמונה מס' 7: בול לזכרה של חנה מרון

תיאטרון ואמנות הבמה

תחום התיאטרון ואמנות הבמה זכה עד כה ל-11 בולים בלבד: שבעה מהם מוקדשים לשחקנים וליוצרים, וארבעת האחרים למוסדות אמנות (שני בולים לתיאטרון "הבימה", בול אחד ל"תיאטרון הקאמרי" ובול אחד ללהקת "ענבל"). האמנים שהונצחו הם: חנה רובינא, חנה מרון, נסים אלוני, יוסף מילוא, משה הלוי, שייקה אופיר וספי ריבלין. "ועדות הפרופסורים" המליצו על שחקנים ובמאים נוספים, ובהם: מאיר מרגלית, אהרן מסקין, יהושע מרגלית ונחום צמח, אך אלה לא זכו שההמלצות ייושמו.⁶

מוזיקה קלאסית

16 מוזיקאים ומלחינים ישראלים זכו עד כה בפרס ישראל למוזיקה. אף לא אחד מהם זכה שדיוקנו יונצח בבולי המדינה. ואלה הכלות והחתנים: מנחם אבידום, חנוך אבנארי, ידידיה ארמון, בן-ציון אורגד, אבל ארליך, פאול בן-חיים, יחזקאל בראון, גארי ברתיני, אנדרה היידו, פנינה זלצמן, יוסף טל, מרדכי סתר, עדן פרטוש, מגדי רודן, הרצל שמואלי, אריה שפירא.

השירות הבולאי הנפיק במשך השנים בולים לזכרם של מוזיקאים יהודים חשובים (פליקס מנדלסון, דריוס מיו, ארנולד שנברג, גוסטב מאהלר, ליאונרד ברנשטיין, ארנסט בלוך ואתור רובינשטיין), אבל כאמור, לא לזכרם של מוזיקאים ישראלים.

מוזיקה ישראלית

37 בולים הוקדשו עד כה למוזיקה ישראלית. 12 מהם לשירי ילדים, 12 אחרים לשירי אהבה ותריסר ליוצרים ולמבצעים בתחום המוזיקה

- postage-stamps-currently-exist
- Brunn, S.D. (2011). "Stamps as Messengers of Political Transition", *Geographical Review*, 101, pp. 19-36.
- Child, J. (2008). *Miniature Messages: The Semiotics and Politics of Latin-American Postage Stamps*, Durham, NC: Duke University Press.
- Deans, P. and H. Dobson (2005). "Introduction: East Asian Postage Stamps as Sociopolitical Artifacts", *East Asia*, 22, pp. 3-7.
- Gelber, S. (1992). "Free Market Metaphor: The Historical Dynamics of Stamp Collecting", *Studies in Society and History*, 34, pp. 742-769.
- Hazard, H. (1960). "Islamic Philatelic as an Ancillary Discipline", in: J. Kritzeck and R. Bayly Winder (eds.), *The World of Islam* (pp. 199-232). London: Macmillan.
- Hoisington, W. (1972). "Politics and Postage Stamps: The Postal Issues of the French State and Empire 1940-1944", *French Historical Studies*, 7, pp. 549-567.
- Jones, R.A. (2001). "Heroes of the Nation: The Celebration of Scientists on Postage Stamps of Great Britain, France and West Germany", *Journal of Contemporary History*, 36, pp. 403-422.
- Lachover, E. & D. Gavriely-Nuri (2013). "Israeli Stamps 1948-2010: Between Nationalism and Cosmopolitanism", *Israel Affairs*, 19, pp. 321-337.
- Limor, Y. and I. Tamir (2019). "Postage stamps: The Neglected Medium" (forthcoming).
- Limor, Y., D. Raviv and I. Tamir (2019). "Postage Stamps: The Neglected Potential Advertising Medium", Paper presented at the 24th International Conference on Corporate and Marketing Communications (CMC), Ariel.
- Limor, Y. and D. Meckelberg (2017). "The Smallest Ideological and Political Battlefield: Depicting Borders on Postage Stamps – The case of Israel", *Nation & Nationalism*, 23(4), pp. 902-928.
- Pease, E.C. & E.E. Dennis (eds.) (1995). *Radio: The Forgotten Medium*. New York: Routledge.
- Phillips, C. J. (1936). *Stamp Collecting: The King of Hobbies and the Hobby of Kings*, New York: Lindquist.
- Raento, P. & S.D. Brunn (2008). "Picturing a Nation: Finland on Postage Stamps, 1917-2000", *National Identities*, 10, pp. 49-75.
- Reid, D.M. (1984). "The Symbolism of Postage Stamps: A Source for the Historian", *Journal of Contemporary History*, 19, pp. 223-249.
- Reid, D.M. (1993). "The Postage Stamp: A Window on Saddam Hussein's Iraq", *Middle East Journal*, 47, pp. 77-89.
- Reid, D.M. (2007). "Egyptian History through Stamps", *The Muslim World*, 62, pp. 209-229.
- Rowley, A. (2002). "Miniature Propaganda: Self-definition and Soviet Postage Stamps, 1917-41", *Slavonica*, 8, pp. 135-157.
- Scott, D. (1995). *European Stamp Design: A Semiotic Approach to Designing the Messages*, London: Academy Editions.
- Sebba, M. (2013). "The Visual Construction of Language Hierarchy: The Case of Banknotes, Coins and Stamps", *Journal of Language and Politics*, 12(1), pp. 101-125.
- Sharp, J.P. (2000). *Condensing the Cold War*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Stamp, L.D. (1966). "Philatelic Cartography: A Critical Study of Maps on Stamps with Special Reference to the Commonwealth", *Geography*, 51(3), pp. 179-197.

הבולים (לימור ותמיר, 2017) או של נושא הספורט (לימור ותמיר, 2014), אף שהאחרון פופולרי בקרב שכבות נרחבות, במיוחד בקרב צעירים. תמונה דומה מתגלה בבדיקת ייצוגן של השפה והיצירה העברית והישראלית: רק כ-6.6 אחוזים מכלל הבולים שהונפקו מוקדשים לתרבות, ספרות, אמנות, מוסיקה וליצירה תרבותית עברית וישראלית.

לכול יש תפקיד כפול – מעבר להיותו קבלה על תשלום בעבור משלוח דבר דואר – כסוכן תרבות וכמעצב זיכרון לאומי. תת-הייצוג של נושאי התרבות והאמנות מלמד אפוא שהכול איננו מנוצל לקידום הסימבולים התרבותיים הלאומיים. לחלופין הוא משמש כלי בידי ההגמוניה השלטת לעיצוב הזיכרון הלאומי בתחומים אחרים.

הערות

- * כל התמונות במאמר הן מאתר התאחדות בולאי ישראל.
1 "16.5 Billion Postage Stamps printed" (n.d.). *USPS website*, Retrieved April 24, 2019 from: <https://facts.usps.com/stamps/>
2 Universal Postal Union (UPU) (n.d.). "About Philately". Retrieved 21 March 2019 from UPU Website: <http://www.upu.int/en/activities/philately/about-philately.html>
3 "בולים", וללא תאריך, ארכיון המדינה (להלן: א"מ), תיק ג-12605/13.
4 <http://israelphilately.org.il/he/catalog/stamps>
5 "ועדה להנפקת בולי אישים", וללא תאריך, א"מ, תיק ג-7280/13.
6 "בולים", וללא תאריך, שם, תיק ג-12601/13.

מקורות

- איילון, ע' (1994). "בולאות והיסטוריה: תולדות הממלכה ההאשמית בחג'אז", *זמנים*, 49, עמ' 66-77.
- ביילין, י' (1997). "יצירות אמנות בולאי ישראל: קונצנזוס תרבותי?", עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב.
- בר-יגל, י' (1999). "בולי הקק"ל 1923-1947, פרק בעיצוב 'מכשיר תעמולה'", *כיוונים חדשים*, 1, עמ' 131-160.
- ברוך, מ' (2012). "ספרי ילדים", *אתר התאחדות בולאי ישראל*, נדלה ב-15.5.2019 מן האתר: <https://bit.ly/2Hpy6cD>
- ברינקר, מ' (1990). "הצעת-מחקר בנושא תרבות ישראל מנקודת ראות בולאית", *אגרא*, 3, עמ' 9-14.
- לימור, י' וא' תמיר (2014). "בול ללא פגיעה: ייצוג הספורט על בולי ישראל", *בתנועה*, 4(1), עמ' 433-452.
- לימור, י' וא' תמיר (2017). "תקרת הנייר: תת הייצוג של נשים על בולי ישראל", *מסגרות מדיה*, 16, עמ' 23-40.
- סיון, ע' (1997). "מיתוסים פוליטיים ערביים, תל-אביב: עם עובד.
- רימר, מ' וט' יניב (עורכים) (2017). *קטלוג בולי ישראל 1948-2016*, תל-אביב: התאחדות בולאי ישראל.

- Adedze, A. (2012). "Visualizing the Game: The Iconography of Football on African Postage stamps", *Soccer & Society*, 13, pp. 294-308.
- Altman, D. (1991). *Paper Ambassadors: The Politics of Stamps*, North Ryde, Australia: Angus and Robertson.
- Ballentine, L. (2016). "How Many US Postage Stamps Currently Exist?" Retrieved on 22.4.2019 from: <https://www.quora.com/How-many-US->